

Friedrich Heyer. *Kirchengeschichte der Ukraine im 20. Jahrhundert. Von der Epoche des ersten Weltkriegs bis zu den Anfängen in einem unabhängigen ukrainischen Staat*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2003. 556 с.

Про автора: Фрідріх Гаєр (1908-2005) – колишній професор конфесіології та екуменізму в університеті м. Гайдельберга (Німеччина). Після подорожі Балканськими державами та відвідин у 1932 р. св. гори Афон християнський Схід став предметом його особливого наукового зацікавлення. Безпосереднє знайомство Автора з українськими Церквами та релігійною ситуацією в Україні відбулося під час Другої світової війни. Як солдатів німецької армії на окупованій території радянської України Ф. Гаєру вдалося не лише відвідати чимало православних монастирів і єпархіяльних управлінь, збираючи необхідний джерельний матеріал для пізніших наукових досліджень, а й особисто познайомитися з багатьма церковними діячами.

Власний досвід, довірливі контакти, передовсім із багатьма православними єпископами, та доступ до численних архівів дали поштовх до написання габілітаційної праці «Православна Церква в Україні, 1917-1945» (*Die orthodoxe Kirche in der Ukraine von 1917 bis 1945*), що вийшла друком у 1953 р. в Кельні та Браунсфельді. У 1964 р. Ф. Гаєра призначено професором Гайдельберзького університету, де він пропрацював до 1976 р. Книжка «Історія Церкви в Україні у ХХ ст.: від Першої світової війни до початків у незалежній Україні», яка вийшла друком у 2003 р., стала результатом його перманентного зацікавлення історією Церкви на сході Європи.

Хронологічні рамки рецензованої праці охоплюють період від 1914 р. до 2001 р., тобто від змін в українському релігійному житті, які настали з початком Першої світової війни, до сучасного стану християнських спільнот в Україні в першому десятилітті її державної незалежності. У першому розділі Автор знайомить читача зі становищем Православної Церкви на підвладних царській Росії українських землях, а відтак аналізує церковні й політичні передумови, які вплинули на життя і подальшу долю українського християнства. Особливу увагу приділено становленню руху за автокефалію православ'я в Україні, що збіглося з національними визвольними змаганнями українців (1917-1920) після розпаду царської імперії. Ф. Гаєр доволі вичерпно представляє намагання частини клиру та мирян, зумовлені переплетінням церковних і національно-політичних інтересів, створити Церкву, яка була б незалежною від московських впливів. На особливу увагу заслуговують перекладені німецькою мовою та опубліковані в книжці акти Першого

всеукраїнського церковного собору, котрі обґрунтовували ідею еклезіальної помісности й самоправности Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ), визначали її структурний розвиток та роль у незалежній Українській державі.

Автор не оминув увагою і ситуацію Греко-Католицької Церкви в Галичині під час Першої світової війни, описавши намагання Російської Православної Церкви поширити свій вплив на цих теренах під час їх окупації царськими військами (1914-1915).

У наступних розділах проаналізовано відносини між Церквою і державою в новоствореній Українській Радянській Соціалістичній Республіці. Дослідник намагається детально представити генезу радянської церковної політики, яка, керуючись принципом «розділяй і володарюй», привела до остаточного розпаду монолітного православного церковного організму та появи розмаїтих деномінацій, що ворогували між собою. Серед новостворених відгалужень увага Автора фокусується перш за все на УАПЦ, ерархія якої була хіротонізована в нетрадиційний для православ'я спосіб – через священниче рукоположення з покликанням на т. зв. «александрійський обряд»: не маючи прихильних до автокефальної ідеї єпископів, готових здійснити хіротонію нових ерархів, клир наважився зробити це самостійно.

Окремим пунктом у монографії представлено історію зародження та діяльності ще однієї церковної групи, яка від'єдналася від Російської Православної Церкви, – руху. Хоч ця течія сформувалася в Москві та Петрограді, її прихильники здобули неабиякий вплив і на українських землях. Саме впливові «обновленців» на українські церковні взаємини Автор приділяє особливу увагу, розглядаючи їх у контексті посилення радянською владою релігійних переслідувань, аж до остаточного придушення альтернативних церковних об'єднань у 1929-1930 рр.

Далі Автор подає відомості про історичну долю православної церковної спільноти на західноукраїнських землях, які в міжвоєнний час увійшли до складу відновленої Польської держави, висвітлюючи як внутрішньоправославні конфлікти, так і польську церковну політику. З одного боку, він широко представляє еклезіально-політичні передумови здобуття Православною Церквою в Польщі автокефального статусу за згодою Константинопольського патріархату, що істотно вплинуло на внутрішнє церковне життя; з іншого боку, характеризує й ті політичні обставини, внаслідок яких православні громади стали об'єктом здійснення католицьких «уніоністичних» планів. На право їх реалізувати, привівши таким чином православних вірних у тогочасній Речі Посполитій до унії з Римом, претендували обидві католицькі Церкви – Римо-Католицька і Греко-

Католицька, унійні концепції яких суттєво відрізнялися, а тому доволі часто ставали предметом не лише дискусій, а й внутрішньокатолицьких конфліктів.

Наступний розділ – це дослідження історії Церков східної традиції в контексті подій під час і після Другої світової війни. Автор подає відомості про спроби радянської влади ліквідувати унію в Галичині й на Закарпатті, а також розглядає радянську релігійну політику щодо православних Церков, частина яких спромоглася принаймні деякою мірою відновити свою діяльність під час окупації українських земель німецькими військами. Не пройшла повз увагу науковця ситуація, що склалася в православ'ї після війни. У дослідженні подано відомості про становлення та розбудову православних церковних структур у Західній Європі та Північній Америці, спричинені еміграцією.

Історії українських Церков у часовому проміжку між Другою світовою війною і початком горбачовських реформ («перебудовою») у Радянському Союзі Автор приділяє значно менше уваги порівняно з міжвоєнним періодом. Подавши короткі відомості про стан християнських спільнот під радянським режимом, він зосереджує увагу читача на проблемах міжконфесійних конфліктів, пов'язаних із бурхливим відродженням релігійного життя в Україні в 90-х роках минулого століття. Дослідження завершується аналізом екуменічної ситуації в українському християнстві. Ф. Гаєр намагається накреслити перспективи мирного співжиття та можливої ефективної співпраці між традиційними Церквами візантійського обряду в незалежній Україні.

Підсумовуючи, можна ствердити, що Автор загалом справився з поставленою метою, у доступний спосіб представивши проблематику розвитку українських Церков у різних політичних контекстах. Вже у вступі він зазначає, що стан сучасного українського християнства неможливо зрозуміти, не знаючи його історії. Використання великої кількості неопублікованих документів і добре розуміння цілісної картини історії та сучасного стану українських Церков вказують на те, що Автор мав нагоду не лише досвідчити на особистісному рівні церковну ситуацію на українських теренах, а й зібрати солідну джерельну базу для аналізу. Цілком очевидним є те, що в дослідженні увагу сфокусовано передусім на історії УАПЦ та подіях, пов'язаних з її розвитком під час Другої світової війни. В останніх розділах монографії, за відсутності доступу до необхідних джерел, Автор обмежується короткими узагальнюючими оглядами. Монографія, на жаль, вийшла друком без належного редакційного опрацювання та з великою кількістю помилок (у датуванні та написанні власних назв), що спричинило навіть появу окремого списку

РЕЦЕНЗІЇ

виправлень (його опрацював один із співробітників Ф. Гаера, Крістіян Вайзе).

Загалом же, попри висловлені в цій рецензії зауваги, треба віддати Авторів належне за прагнення подати складну історію українських Церков у ХХ ст. в конфесійно незаангажований спосіб. Отож праця рекомендується всім науковцям, які цікавляться історією релігійних спільнот візантійської традиції в Україні, феноменом конфесійного плюралізму пострадянської епохи та екуменічними процесами. Вона має слугувати добрим стимулом для подальших досліджень у царині новітньої історії українського християнства.

Андрій Михалейко